Jarmila Procházková... [et al.]: Vzaty do fonografu: Slovenské a moravské písně v nahrávkách Hynka Bíma, Leoše Janáčka a Františky Kyselkové z let 1909 – 1912 / As recorded by the phonograph: Slovak and Moravian songs recorded by Hynek Bím, Leoš Janáček and Františka Kyselková in 1909 – 1912

Brno : Etnologický ústav Akademie věd České republiky, Praha – pracoviště Brno, 2012. I. Studie a zprávy, 234, [+28] s., II. Transkripce textů, 181 s., III. CD 1-3, DVD. Bibliografia, registre, notové zápisy, obrázky. Český a slovenský text, nemecké resumé. ISBN 978-80-87112-62-5 (CZ), 978-80-87112-63-2 (EN)

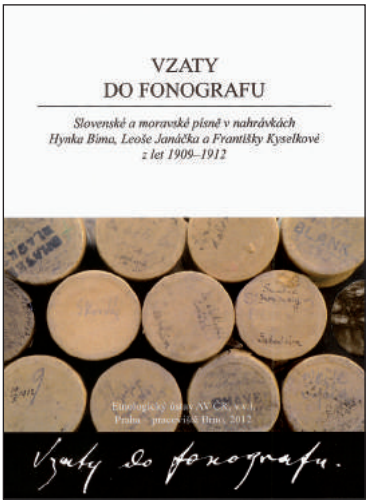

Multimediálna publikácia *Vzaty do fonografu / As recorded by the phonograph* (vyšla paralelne v českej verzii s dvoma slovenskými príspevkami a v anglickej verzii) prezentuje a dokumentuje jedny z prvých zvukových nahrávok moravského a slovenského vokálneho folklóru, ktoré vznikli v rámci činnosti Pracovního výboru pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku (ďalej len Pracovní výbor) na podnet Leoša Janáčka v rokoch 1909 až 1912. Pracovní výbor vznikol v roku 1905 ako súčasť projektu *Das Volkslied in Österreich,* ktorého cieľom bola reprezentatívna edícia ľudových piesní všetkých etník západnej časti Rakúsko-uhorskej monarchie. Hoci cieľom dokumentácie mali byť písomné záznamy piesňového folklóru, Leoš Janáček, ktorý stál na čele moravsko-sliezskeho výboru tohto projektu, si zrejme aj pod vplyvom stretnutia s ruskou folkloristkou Jevgenijou Linevou a jej fonografickými záznamami ruského folklóru zavčasu uvedomil význam Edisonovho fonografu ako nového technologického zázraku pre výskum melodickej a rytmickej stránky ľudových piesní a ich variability. Pracovní výbor získal v roku 1909 prvý fonograf, ktorý ešte v tom istom roku použili v rámci prvej nahrávacej akcie. Janáčkovi a jeho spolupracovníkom, Františke Kyselkovej a Hynkovi Bímovi, sa tak podarilo zrealizovať päť nahrávacích akcií, ktorých zvukové záznamy sa zachovali v Etnologickom ústave brnianskeho pracoviska Akademie věd ČR a dnes sa po dôkladnej technickej rekonštrukcii predstavujú v predkladanej publikácii verejnosti v digitalizovanej podobe.

Najdôležitejším podnetom na prípravu a realizáciu publikácie bola potreba kompletného kritického spracovania fonografických valcov zachovaných v zbierke Etnologického ústavu AV ČR, pracoviště Brno, a zároveň dokumentácia a identifikácia jednej z dôležitých súčastí Janáčkových folkloristických záznamov. Pôvodné zoznamy nahratého materiálu na fonografických valcoch sa totiž nezachovali, a preto dlho nebolo jednoznačné, ktoré záznamy zhotovil sám Janáček. Prvé kroky k spracovaniu fonografických nahrávok urobila už v 50. rokoch minulého storočia Oľga Hrabalová, ktorá dala pôvodné nahrávky z valcov skopírovať na zvukové fólie a porovnávaním viacerých prameňov, ako aj nahrávok a písomných záznamov Kyselkovej, Bíma a Janáčka sa jej podarilo zostaviť a publikovať relatívne úplný súpis všetkých nahrávok. V 80. rokoch boli na študijné a vedecké účely urobené kópie zvukových fólií na magnetofónových páskach, ktoré sa stali materiálovým

prameňom nielen Hrabalovej výskumu, ale aj zdrojom edície *Nejstarší zvukové záznamy moravského a slovenského lidového zpěvu* Jaromíra Nečasa a Jiřího Plocka (1989). Až v roku 2008 však dozreli podmienky na dôkladné technicko-zvukové kritické spracovanie a verejnú prezentáciu tejto dôležitej kapitoly nielen janáčkovského výskumu, ale i dejín moravskej etnomuzikológie.

Prvý diel publikácie projektu, ktorého vedúcou a hlavnou redaktorkou bola Jarmila Procházková, obsahuje štúdie. Predstavujú rozličné aspekty celého projektu a zvukového materiálu, vrátane historických okolností a kontextu Janáčkovho nahrávacieho projektu (Jarmila Procházková a Gerda Lechleitner), analyticky zameraných charakteristík piesňového repertoáru z troch skúmaných oblastí (Hana Urbancová, Alžbeta Lukáčová a Lucie Uhlíková), technických správ o digitálnom reštaurovaní záznamov (Franz Lechleitner, Milan Fügner, Václav Mach a Michak Škopík) a vydavateľskej správy (J. Procházková a V. Mach). Druhý a tretí diel prezentujú piesňový materiál v písomnej a zvukovej podobe.

Päť nahrávacích akcií Pracovního výboru, ktoré opisuje editorka Jarmila Procházková v úvodnej kapitole (s. 21 – 41), začala na jeseň v roku 1909 Františka Kyselková nahrávaním slovenských speváčok z oblasti Strážovských vrchov, v tom čase na sezónnych prácach v Modřiciach u Brna. Druhú akciu realizovala zberateľka spolu so svojím manželom Františkom Kyselkom ako terénny výskum na západnom Slovensku v oblasti Javorníkov v auguste 1910. Krátko nato pokračoval v nahrávaní Hynek Bím, ktorý v septembri 1910 zachytil spevy slovenských speváčok z Terchovskej doliny počas ich prác v Moravci u Tišnova. Štvrtá nahrávacia akcia, ako jediná dokumentujúca moravský foklór, sa konala v októbri 1911 v obci Vnorovy, kde Hynek Bím zaznamenal svetské, ale najmä duchovné ľudové piesne moravských spevákov a speváčok. Piatu a poslednú nahrávaciu akciu realizoval v Brne sám Leoš Janáček so slovenskými speváčkami z Terchovskej doliny až v máji 1912. J. Procházková osvetľuje okolnosti každej z týchto nahrávacích akcií, prípravu zberateľov na nahrávací proces, ako aj ich prístup a vzťah k spevákom. Postaviť celý nahrávací projekt do dobového kontextu nielen raných nahrávok ľudovej hudby, ale i rodiaceho sa etnomuzikologického výskumu a jeho technik na začiatku 20. storočia umožňuje štúdia Gerdy Lechleitner *„Nikdy nesbíráme ‚píseň', ale jen jednu její variantu" – úvahy o raných nahrávkách lidové hudby*. Od prvých pokusov použitia Edisonovho fonografu etnológmi a hudobnými folkloristami cez zakladanie dokumentačných zvukových archívov vo Viedni, Paríži, Berlíne a Petrohrade až po systematické projekty výskumu ľudovej hudby, vrátane projektu *Das Volkslied in Österreich,* G. Lechleitner sumarizuje historické pozadie vzniku, poslania a náplne výskumných zvukových archívov. Zároveň predstavuje i výskumnú metodológiu dvoch reprezentantov projektu *Das Volkslied in Österreich*, Josepha Pommera a jeho česko-moravského partnera Leoša Janáčka, porovnávajúc ich rôzne pohľady na ciele a postup výskumu, ako to reflektovali nimi vypracované výskumné dotazníky, a ich vzťah k fonografickým nahrávkam. Na tento prehľad zvukovodokumentačných aktivít v stredoeurópskom rámci priamo nadväzuje štúdia J. Procházkovej *Janáčkovské fonografické nahrávky a jejich dobová recepce*, ktorá sa venuje začiatkom zbierania a dokumentácie ľudových piesní na Morave. Sústreďuje sa najmä na Janáčkov podiel na projekte, jeho koncept zbierania, záznamu a vyhodnocovania ľudových piesní či jeho poznámky a komentáre k týmto výskumným akciám, ako aj na dobovú reflexiu odbornej i laickej verejnosti a na recepciu fonografických nahrávok. Osobitne cenná je časť venovaná Janáčkovmu štúdiu zvukových nahrávok a využitiu výsledkov tohto štúdia v skladateľových teoretických prácach i v kompozičnom diele.

Jadrom práce sú nasledujúce tri kapitoly, ktoré predstavujú sprievodné etnomuzikologické štúdie venované charakteristike tradičnej hudobnej kultúry každej z dokumentovaných oblastí a tiež analýze repertoáru zachyteného na fonografických nahrávkach i v písomných záznamoch F. Kyselkovej, H. Bíma a L. Janáčka. Štúdia Hany Urbancovej *Piesne z oblasti Strážovských vrchov a Javorníkov v nahrávkach Františky Kyselkovej a Leo-*

ša Janáčka (1909, 1910) sleduje a komentuje nahrávanie spevu slovenských žien z obcí Strážovských vrchov na Morave a priamy terénny výskum F. Kyselkovej na Slovensku v oblasti Javorníkov. Obe piesňové kultúry sa tu predstavujú z hľadiska žánrovej, interpretačnej i hudobnoštýlovej charakteristiky piesňového materiálu zachyteného na fonografe, a obidve nahrávacie akcie sú detailne opísané a postavené do kontextu etnomuzikologického výskumu týchto dvoch oblastí. Keďže moravskí zberatelia popri nahrávaní na fonograf všetky piesne zároveň zachytávali písomne podľa počutia, porovnanie písomného a zvukového záznamu tej istej piesne umožnilo sledovať jej variabilitu, ale zároveň i pracovné a výskumné metódy L. Janáčka a jeho spolupracovníkov. V tejto súvislosti treba spomenúť na konci publikácie uverejnený úryvok F. Kyselkovej z monografie *Jak jsem sbírala národní písně* (Brno, 1948), kde živo opisuje svoj terénny výskum v Javorníkoch v roku 1910. Alžbeta Lukáčová v príspevku *Piesne z Terchovej a jej okolia v nahrávkach Hynka Bíma, Františky Kyselkovej a Leoša Janáčka (1910, 1912)* obdobne vykresľuje špecifiká hudobného a interpretačného štýlu Terchovskej doliny, ako aj záujem odborníkov o tradičnú hudobnú kultúru tejto oblasti. Hlavnú pozornosť takisto venuje predovšetkým piesňam zaznamenaným na nahrávkach Pracovního výboru, ktoré predstavujú skutočne úctyhodné množstvo – vyše sedemdesiat piesní. Vzácnym aspektom časti tohto materiálu sú nahrávky z roku 1912 zaznamenané samým Leošom Janáčkom, ktorého fascinovali mnohé fenomény slovenskej ľudovej hudby, najmä jej metricko-rytmická stránka. Práve vďaka týmto zvukovým záznamom mohol neskôr niektoré z týchto piesní podrobiť exaktným meraniam, ktorých výsledky formuloval vo svojich teoretických prácach. Štúdia Lucie Uhlíkovej *Písně z Vnorov v nahrávkách Hynka Bíma a Františky Kyselkové (1911)* napokon predstavuje dokumentáciu piesní štvrtej nahrávacej akcie v moravsko-slováckej obci Vnorovy. Jej obsah sleduje podobnú štruktúru ako predchádzajúce dve materiálové štúdie: predstavenie ľudovej hudobnej kultúry Vnorov, predchádzajúci výskum a analýza piesní na fonografických nahrávkach. Moravský materiál z Vnorov sa charakterom líši od slovenského materiálu nielen štýlovo, ale i žánrovou štruktúrou, keďže tu bolo zachytené veľké množstvo ľudových duchovných piesní. L. Uhlíková venuje pozornosť porovnávaciemu štúdiu dobových kancionálov ako zdrojov tohto repertoáru. Svetské piesne vo Vnorovoch boli nahraté od jediného speváka, Tomáša Kúsalíka, ku ktorému sa H. Bím vrátil i neskôr, hoci už bez fonografu, v podobe návratného výskumu. Tak bolo možné sledovať interpretačný prejav, výber repertoáru, variačný proces, a napokon i hudobný vývin jednej výraznej speváckej osobnosti. Tieto tri materiálové štúdie sú priamo prepojené s textovým, zvukovým a rukopisným materiálom publikovaným v druhom a treťom diele publikácie.

Technická rekonštrukcia fonografických valcov, z ktorých mnohé boli poškodené alebo veľmi nízkej kvality, si vyžiadala odbornú spoluprácu brnianskeho Etnologického ústavu s viedenským Phonogrammarchivom, na ktorej sa podieľali Franz Lechleitner a Milan Fügner. Vo svojich správach *Re-recording voskových válečků uchovaných ve sbírce vzniklé pod vedením Leoše Janáčka* a *Zpráva o rekonstrukci poškozených fonografických válečků* títo dvaja autori informujú o procese vyhotovenia nových nahrávok z originálnych a rekonštrukcie poškodených voskových valčekov. Václav Mach v štúdii *Digitální restaurace záznamů z janáčkovských fonografických válců a jejich kopií* opisuje technické aspekty fonografu a valcov použitých Janáčkom a jeho spolupracovníkmi, ako aj proces ich reštaurovania na Etnologickom ústave AV ČR v Brne. Stručné hodnotenie spôsobu použitia a kopírovania historických zvukových záznamov Janáčka a jeho spolupracovníkov prináša príspevok Michala Škopíka *Janáčkovské fonografické záznamy a jejich kopie jako fenomén audiovizuálního archivnictví*.

Dôležitou súčasťou publikácie je vydavateľská správa, ktorej autormi sú J. Procházková a V. Mach. Prvá časť správy obsahuje *Soupis zvukových a písemných pramenů,* druhá časť správy, *Editace zvukových záznamů z fonografických (voskových) válečků uložených*

na brněnském pracovišti Etnologického ústavu AV ČR obsahuje súpis valčekov spracovaných v predloženej edícii s vyznačením prameňa, ktorý bol použitý v publikácii. Zvukové pramene uložené v Etnologickom ústave AV ČR v Brne pozostávali z (1) pôvodných fonografických voskových valčekov uložených pod signatúrami °1 až 93; (2) zvukových fólií, zhotovených na podnet O. Hrabalovej v roku 1954 a digitalizovaných v roku 2009; (3) dvoch nesignovaných magnetofónových pásov, ktoré vznikli ako kópie zvukových fólií v roku 1984; (4) digitálnych re-recording záznamov F. Lechleitnera a (5) re-recording reštaurovaných valčekov M. Fügnera. Písomné pramene k jednotlivým výskumným akciám predstavujú rukopisy zoznamov piesní, opisov, komentárov a transkripcií textov i melódií zaznamenaných konkrétnym zberateľom, teda F. Kyselkovou k piesňam z 1. a 2. akcie (Strážovské vrchy a Javorníky), H. Bímom k materiálu z 3. a 4. akcie (slovenské speváčky z Terchovej v r. 1910 a moravskí speváci z Vnorov) a L. Janáčkom k piesňam z 5. akcie (slovenské speváčky z Terchovej v r. 1912).

Druhý diel, *Transkripce textů,* obsahuje fonetické prepisy textov piesní, ktorých zvukové nahrávky sú publikované na troch sprievodných CD, dokumentujúcich päť nahrávacích akcií. Fonetické prepisy spolu s komentármi k interpretom, ako aj k interpretačným, obsahovým a technickým detailom nahrávky konkrétnych piesní, vyhotovili autorky štúdií k jednotlivým výskumným oblastiam H. Urbancová, A. Lukáčová a L. Uhlíková. Textovým transkripciám predchádza štúdia Jarmily Procházkovej *Úvodem k transkripci a poslechu fonografických válečků nahraných Leošem Janáčkem a jeho spolupracovníky*, ktorá osvetľuje vývoj, potrebu a špecifické zásady fonetickej transkripcie českých a slovenských piesňových textov z výskumov F. Kyselkovej, H. Bíma a L. Janáčka.

Transkripcie textov piesní, ktorých poradie korešponduje s poradím piesní nahratých na troch sprievodných CD, zároveň predstavujú sprievodnú informáciu a komentár k tretiemu dielu publikácie, takzvanému digipacku. Ten pozostáva z troch kompaktných diskov prezentujúcich digitalizované nahrávky piesní a DVD-ROM. Azda by bolo vhodné pripomenúť, že napriek maximálnemu využitiu všetkých dostupných technických prostriedkov zvukovej rekonštrukcie a digitalizácie nahrávky publikované na priložených CD nie sú určené pre bežný posluch s nárokmi na estetickú kvalitu zvuku. Predstavujú skôr historickú zvukovú dokumentáciu, a tým majú význam najmä pre odborníkov v oblasti etnomuzikológie, etnológie, komparatívnej lingvistiky, fonetiky, dialektológie či zvukového archívnictva. DVD-ROM predstavuje neoceniteľný zdroj informácií detailne dokumentujúcich každý jeden z piesňových záznamov. K jednotlivým piesňam sa používateľ môže dostať prostredníctvom troch zoznamov: podľa abecedne zoradených textových incipitov, podľa názvu lokality pôvodu piesne a podľa čísla zvukovej ukážky na CD. Každá pieseň má na DVD svoju kartu, ktorá obsahuje kópiu rukopisného písomného záznamu z pera Kyselkovej, Bíma alebo Janáčka, informácie o spevákoch a zberateľovi, odkaz na číslo zvukového záznamu na sprievodných CD i na pôvodných fonografických valcoch, opis písomného záznamu (vrátane signatúry v EÚB) a prepis textu. Napokon nechýba etnomuzikologický komentár k odchýlkam zvukového a písomného záznamu, poprípade i súčasná transkripcia zvukového záznamu v prípadoch, ak sa písomný záznam nezachoval, alebo ak sa zvuková a pôvodná písomná podoba diametrálne odlišujú. DVD takisto obsahuje zvukové záznamy, ktoré sa i pre slabú kvalitu nedostali do CD výberu. Osobitne vzácnou je však najmä sekcia špeciálnych zvukových záznamov, ktorá obsahuje tri kópie valcov so zvýraznenými hlasmi Kyselkovej, Bíma a Janáčka, komentujúcich spevnú situáciu, a príkladovú štúdiu demonštrujúcu proces zvukovej rekonštrukcie a premeny nahrávky piesne *Na kocinskem moste tri ružičky stoja* (ženy z Terchovej, nahrávka a záznam L. Janáček, 1912). Škoda, že táto špeciálna „bonusová“ sekcia nie je prístupná priamo z ponukového menu DVD a získať informáciu o jej existencii i o jej umiestnení na DVD si vyžaduje trochu času a trpezlivosti. Dostať sa k nej možno cez zoznam piesní podľa nahrá-

vok, kde sa označuje ako „Bonus: Speciální zvukové záznamy“. Napriek tomuto malému nedostatku je však DVD-ROM vďaka svojmu multimediálnemu charakteru a možnosti interaktívneho použitia mimoriadne hodnotným zdrojom dokumentácie a výskumu týchto historických záznamov.

Predkladaná kritická edícia historických zvukových nahrávok slovenských a moravských ľudových piesní je nielen vzácnym dokumentom o počiatkoch využitia zvukovej nahrávky v etnomuzikologickom výskume, o vývine etnomuzikologických metód a o folkloristickej činnosti Leoša Janáčka a jeho brnianskych spolupracovníkov, ale je aj dôležitým dokladom o významnom postavení moravskej hudobnej folkloristiky v širšom európskom kontexte výskumu ľudových hudobných kultúr.

Jadranka Važanová

Gerold Gruber – Eva Ferková (ed.): Prieniky slovenskej hudby v Európe a európskej hudby na Slovensku v 15. – 18. storočí. Der Einfluss der slowakischen Musik in Europa und der Einfluss der europäischen Musik auf die Slowakei im 15. – 18. Jahrhundert

Bratislava : Vysoká škola múzických umení, 2013, 296 s. ISBN 978-80-89439-26-3

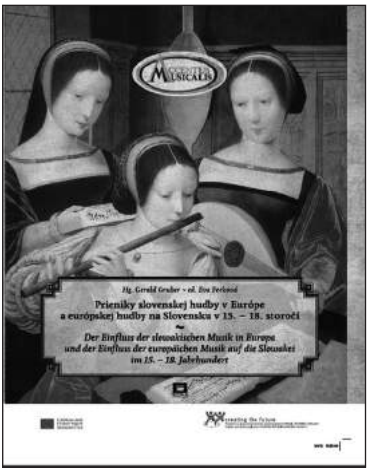

Dvojjazyčný zborník šiestich štúdií predstavuje spolu s dvomi ďalšími knižnými publikáciami (zborník *Prezentácie – Konfrontácie 2012* a zborník referátov z medzinárodného vedeckého sympózia *Zur Geschichte und Aufführungspraxis der Musik vom 16. bis 18. Jahrhundert in der Region Mittel- und Osteuropas,* ktoré sa uskutočnilo 16. – 18. apríla 2012 vo Viedni) vedecké zavŕšenie dvojročného umelecko-vedeckého medzinárodného rakúsko-slovenského projektu *Accentus Musicalis* (2011 – 2012). Aktívne zapojenie pedagogicko-vedeckého pracoviska (Katedra teórie hudby HTF VŠMU v Bratislave) do medzinárodného grantového projektu a vecne zameraný výskum pri hľadaní objektívneho zástoja hudobnotvorivých osobností regiónu Uhorska (dnešného Slovenska) v kontexte súdobého umeleckohistorického diania ocenili nielen recenzenti zborníka Ladislav Burlas a Ingeborg Šišková, ale aj zahraničné vedecké osobnosti, napr. Ingomar Reiner a Marcus Grassl (ako rakúski delegáti na vyššie zmienenom sympóziu) a editor nemeckej časti publikácie prof. Gerold Gruber.

V úvodnej štúdii *Základné kompozičné princípy a charakteristiky hudobnej reči vokálnej a vokálno-inštrumentálnej tvorby Johannesa Specha (Výber z tvorby)* predkladá jej autor Ľuboš Bernáth tri štrukturálno-analytické pohľady na tri kompozície prešporského rodáka a jedného z posledných Haydnových žiakov Johannesa Specha (1767 – 1836). Ich výber dokumentuje dozrievanie skladateľových technických a výrazových prostriedkov